

AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA VAS MEGYÉBEN

A felszabadulás tényével hallatlan iramú építőmunka veszi kezdetét hazánkban, amely mindenekelőtt a háborús romok eltakarítását, majd pedig a szocializmus alapjainak lerakását tűzi célul. A koalíciós politika a fordulat éveig erőteljesen meghatározta oktatásügyünk fejlődésének irányát, ütemét. Ennek az időszaknak az eredményei mindamellett fontos lépcsőfokokat jelentenek a továbbjutáshoz. A Magyar Dolgozók Pártja egyesülési kongresszusa új feladatokat jelöl ki: megszüntetni a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát, mindenki számára hozzáférhetővé tenni a haladó kultúra eredményeit és a reakciós szemlélet likvidálása mellett biztosítani a demokratikus nevelés egységes szellemét.

A jelzett nagyarányú változás előfeltétele az *egységes állami iskolahálózat* kiépítése, vagyis a nem állami kézben levő iskolák államosítása volt. E *conditio sine qua nont* az 1948. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezései biztosították.¹

Tanulmányunkban a Vas megyei iskolák államosításának körülményeiről, a szervező munka jellemző mozzanatairól szeretnénk áttekintést nyújtani. Vizsgálódásunk tengelyébe mindenekelőtt a megyeszékhely, Szombathely szerepének elemzését állítjuk. Forrásanyagunk elsősorban a Vas megyei Levéltár iratállományából valamint a korabeli helyi sajtó ránk maradt példányaiból tevődik össze.

Az 1948. évi XXXIII. törvénycikk (a későbbiek során: törvény) 1. paragrafusa kimondja: „A jelen törvény hatálybalépésekor fennálló nem állami iskolák és a velük összefüggő tanulótthonok, továbbá a kisdédóvodák fenntartását — a kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézetek (hittudományi főiskola, diakónus- és diakonisszaképző stb.) kivételével — az állam veszi át”.² A törvényhez csatlakozó utasítást a vallás- és közoktatásügyi miniszter 8 000/1948. VKM. számú rendelete tartalmazza.³

A törvény kibocsátását *széles körű politikai előkészítő munka* előzte meg országosan. Ezt a tájékoztató-agitatív jellegű tevékenységet — a koalíciós időszak eszmei-politikai jellegzetességeinek megfelelően — Vas megyében is szisztematikusan kezdték el. A szombathelyi tankerületi főigazgató 1948. április 7-én a Szombathelyen rendezett diákkonferencián nem tesz ugyan említést beszédében az iskolák államosításáról, azonban fejtegetései nyomán, leplezetten, ki-

¹ Az 1948. évi XXXIII. törvénycikk. Magyar törvények. 1948. évi törvények. Jegyzetekkel ellátták Vincent Gusztáv és Gál László. Bp. 1948. 200.

² Uo. 203.

³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 8 000/1948. VKM. számú rendelete a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvételére, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában rendelkező 1948. XXXIII. tc. végrehajtásával. Magyar Közlöny, 1948. 144. sz.

tapinthatók az egységes nevelési rendszer bevezetéséből származó előnyökre utaló célzásai. Így például a fenti szándék vezethette a szónokot, amikor „a félrevezetett ifjúság” érdekében kivezető utat sürget. Az államosítási koncepció érdekében is szólt akkor, amikor az ifjúságot egységbe szólítja a demokrácia feladatainak megoldásában.⁴

A *Szabad Vas megye*, a Magyar Kommunista Párt Vas megyei szervezetének lapja már korábban — a nevelés egységéről szólva — „az egyház és a klérus befolyását”, mint fő visszahúzó tényezőt emeli ki.⁵

Az államosítási törvényt közvetlenül megelőző, országosan kiterjedt viták időszakában DÉVÉNYI LÁSZLÓ a Szombathelyen megjelent *Nyugati Kis Újság*-ban, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt napilapjában vezércikk keretében foglalkozik az iskolák államosításának problémáival: „Néhány nap óta ádáz harcok dúlnak az államosítás terve ellen, hol titokban, hol pedig egyenesen nyíltan megindult a koncentrált támadás ellene” — írja. A koalíció ideológiai zűrzavarára utalóan megállapítja a cikkíró, hogy amíg az egyik oldalon a gyárak, üzemek és a „föld népe” egyhangú lelkesedéssel tesz hitet az államosítás gondolata mellett, addig a másik fél részéről olyan megnyilatkozások is észlelhetők, melyek nemcsak „a haladó szellemű programot igyekeznek” megsemmisíteni, hanem „minősíthetetlen és rosszindulatú vádakkal (szeretnék) a hangulatot . . . saját érdekük” szolgálatába állítani.

A probléma lényegére utalóan megállapítja a cikk szerzője, hogy a felekezeti iskolák államosítása ellen folytatott izgatás „nemcsak népünk lelki nyugalmát zavarja, de hátráltatja a 3 éves tervet is, mert szükségtelenül mérgező góccokat dob bele a nemzet közvéleményébe”. Övni kell magunkat a megtévesztő propagandától — mondja —, melynek egyetlen célja, hogy „megállítsa az idő kerekét történelmi forgásában”.

A továbbiakban arra hivatkozik a vezércikk, hogy iskolaügyünk származás helyzetében az államosítás jelentheti csak a kivezető utat. A kormány most csupán azt akarja végrehajtani, amit a nagy kultúrpolitikus, EÖTVÖS JÓZSEF „a legfontosabb feladatnak kijelölt”. A fejtegetés zárómondata minden tekintetben, a realitások irányába mutat: „A felekezeti iskolák államosítása ma már több, mint egyszerű kormányprogram: társadalmi szükségszerűség is”.⁶

A törvény proklamálását megelőző hetekben a koalíció pártjai, a közigazgatási hatóságok és egyéb szervek, valamint egyes személyek részéről nyilatkozatok hangzottak el és nyílt állásfoglalásra került sor a megyében is a számottevő politikai esemény kapcsán. A szombathelyi törvényhatóság május hó 28-án fejezte ki egyetértését az iskolák államosításának gondolatával. Az e tárgyban összehívott értekezleten „Gombis Antal bizottsági tag javasolta, hogy a törvényhatósági bizottság foglaljon állást az iskolák államosítása ügyében . . .”. A Kisgazdapárt városi szervezetének elnöke ezzel szemben azt indítványozta, hogy ne tűzzék napirendre GOMBIS javaslatát. „Több felszólalás után Németh István polgármester szavazásra vitte a javaslatot, melynek eredményeképp a polgármester egyhangúlag elfogadottnak jelentette ki a javaslatot”.⁷

⁴ Új Vasvármegye. A Szociáldemokrata Párt Vas megyei szervezetének politikai napilapja. 1948. ápr. 7.

⁵ Szabad Vas megye. A Magyar Kommunista Párt Vas megyei szervezetének lapja. 1948. január 13.

⁶ Nyugati Kis Újság. A Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt napilapja. 1948. május 30.

⁷ Uo. május 30.

A Független Kisgazdapárt Vas megyei szervezete a törvényhatósági bizottság ülésével összefüggésben a következő nyilatkozatot tette közzé hivatalos helyi lapjában: „A Szombathelyen folyó hó 28-án tartott városi törvényhatósági bizottsági ülésen felszólaló... törvényhatósági tag nem a Független Kisgazdapárt álláspontját képviselte az iskolák államosítását kérő határozati javaslattal kapcsolatban, hanem, mint azt a közgyűlésen is bejelentette, mint 28. éve felekezeti tanító saját álláspontját fejtette ki”.⁸

A Kisgazdapárt megyei és városi választmánya május hó 30-án napirendre tűzte a törvényhatósági bizottság 28-i ülésén elhangzott felszólalások „felülvizsgálatát”. A választmány kijelenti, — a rendkívüli ülésen hozott nyilatkozatában —, hogy egyhangúlag állást foglal az egyházi iskolák államosítása mellett. „Elítél minden olyan tevékenységet, amely a koalíció pártjainak együttműködési vonalán zavart kelthet, vagy bizalmatlanságot válthat ki. Sajnálatos — olvassuk a dokumentum szövegében —, hogy egyes párttiszséget viselő személyiségeknél, polgári állásukból kifolyólag lelki összeférhetetlenségi helyzet következett be akkor, amikor... az egyházi iskolák államosításának kérdésében állást kellett volna foglalniuk... A választmány... elítéli mindazokat, akik nem vették figyelembe, hogy nem a polgári foglalkozásukból kifolyólag, hanem a tömeg bizalmából és a párt képviseletében mint törvényhatósági tagoknak kellett volna, hogy állást foglaljanak...”.⁹

A Kisgazdapárt városi elnökének állásfoglalása felett még ezután sem tért napirendre a párt vezetősége. A szombathelyi újságban közleményt jelentettek még, mely leszögezi: „Amennyiben bárki szembehelyezkedik a megyei és városi választmány határozatával, pártfegyelmi eljárás során kizárják a pártból. Vármegyei Központ”.¹⁰

A Kisgazdapárt Vas megyei és Szombathely városi szervezete vezetőségének határozata és egyértelmű döntése a városi elnök álláspontjának elmarasztalásában, beszédesen bizonyítja a koalíciós pártok erőviszonyainak megváltozását. A Kommunista Párt előretörése miatt kényszerült a Kisgazdapárt „Vármegyei Központja” a fenti válaszádra. Ezekben a napokban került sor a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülése során a Magyar Dolgozók Pártja Vas megyei szervezetének megalakulására is Szombathelyen.

A szombathelyi *Nemzeti Bizottság* ugyancsak véleményt nyilvánított az iskolák államosításáról. E tárgyban összehívott értekezleten „... HADNAGY LÁSZLÓ, a Nemzeti Bizottság parasztpárti tagja napirend előtt javasolta, hogy a bizottság követelje az iskolák államosítását. A Nemzeti Bizottság egyhangú lelkesedéssel magáévá tette a javaslatot”.¹¹

A *Magyar Vasutas Nők Családvédelmi Egyesülete* Szombathelyi Csoportja a sokgyermekes családnyák megjutalmazásával kapcsolatos ünnepség keretében keresett alkalmat arra, hogy kifejezésre juttassa állásfoglalását a közérdeklődés fókuszába került ügy mellett. A jelenlevők elhatározták, hogy a Csoport táviratban értesíti a kultuszminisztert, „melyben kifejezi, hogy a szombathelyi

⁸ Uo.

⁹ Uo. június 1.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. június 12.

vasutasasszonyok követelik az iskolák államosítását”.¹² A *Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége* ugyancsak követte az előző példákat.¹³

Szombathelyen május hó 29-én iktatták be hivatalába az új főispánt, LUGOSSY JENŐT. Az ünnepségen jelen levő MAROSÁN GYÖRGY a Magyar Dolgozók Pártja nevében köszöntötte a megye új vezetőjét, majd — többek között — ezeket mondotta: „Most, amikor a magyar politikai életet az egyházi iskolák államosítása foglalkoztatja . . . , bejelentem, hogy a csata eldőlt. Ma már visszavonhatatlan, hogy az iskolák az állam kezébe kerülnek”.¹⁴

A későbbiek során is, egészen a törvény kihirdetésének időpontjáig, június hó 16-ig folytatódott a mozgalom a megyében a törvény életre hívása érdekében. Kétségtelen, hogy a Magyar Dolgozók Pártja megalakulásával a politikai élet motívumai az eddigieknél lényegesen egységesebb irányt képviselhettek a progresszív célok érdekében, így az iskolák államosítása ügyében is.

A megye valamennyi járásában június hó 6-án pártértekezletek keretében foglalkozott a Kisgazdapárt az iskolák államosításának kérdésével. E pártgyűléseken „nagy számban jelentek meg a járási és községi vezetők, valamint párttagok — írja a párt lapja — és állást foglaltak az iskolák államosítása mellett”. Érdemes figyelemmel kísérni az egyes szónokok [politikai koncepcióját, társadalmi szemléletük meghatározóit.

Körmenden FÓRIS LÁSZLÓ pénzügyi államtitkár beszélt a pártgyűlésen. A meglehetősen kétértelmű, a koalíció eszmekörében fogant fejtegetései során, többek közt, ezeket mondta: „A lelkek újjáépítését az egyházak nélkül nem lehet teljessé tenni . . . Mi egyházellenes harcokban soha részt nem vettünk és a jelenben vagy jövőben sem veszünk részt”. Így látja a jövőt: „Az országépítést, ahogy a koalíciós pártokkal együtt kezdtük el, együtt is fogjuk befejezni a legteljesebb egyetértésben” . . .

Köszegen a párt megyei titkára „gazdasági, történelmi és kultúrpolitikai érvekkel világította meg az egyházi iskolák államosításának előnyeit”.

Különböző foglalkozási körben dolgozó személyeket is megszólaltattak a helyi újságokban a felekezeti iskolák állami kezelésbe vétele dolgában. A MÁV főintéző így nyilatkozik: „A magyar nemzetnevelés alapja az egységes iskolapolitika, amit az állam az általános iskolákkal és azok egy kézbe vételével tud népe részére biztosítani”. Azt reméli a vasúti tiszt, hogy „az egységesített iskolarendszer és a jól elkészített tankönyvek eltörlik a válaszfalat a falu népe és a város sarjadéka között”.

A megkérdezett pénzügyi tanácsos szerint „helytelen az a felfogás, hogy az egyház elleni harcról van szó” a szönyegen levő országos probléma kapcsán. Ragaszkodni kell „az egyház örök-érvényű igazságaihoz, melyek isteni eredetűek”. Abban azonban igazat kell adnunk a pénzügyi szakembernek, hogy az államosítás tényével egységes szellemű neveléshez juttatjuk az ifjúságot. Az iskolák eddig az ország különböző részein „más és más nevelést és főként történelmi szemléletmódot adtak az ifjúságnak”. A hozott példával szemben sem lehetnek fenntartásaink: „ . . . aki Szombathelyen szívta magába a Habsburg-barokk szemléletet, teljesen másként látta a magyar problémákat, mint aki a Debreceni Kollégiumban . . . kapta az iskolai nevelést”.¹⁵

Az iskolák államosítását elrendelő törvényt *nemcsak javaslat-korában kísérte sok-sok vita és kiterjedt, kemény harc, hanem végrehajtása során is*. Ekkor azonban már a hivatalos dokumentum kötelező előírásai ismeretében, világosan és egyértelműen megfogalmazott végrehajtási utasításának paragrafusaival kedvezőbb viszonyok érlelődhettek a realizálás területein. Nagy mértékben segítette a törvény passzusainak gyakorlati átültetését — mint mondtuk — a fordulat évét követő időszak, mely maga mögött hagyva a koalíció kitapinthatatlanul sokrétű eszmévilágát, előnyösebb politikai szituációit biztosított a feladatok sokaságához.

¹² Uo.

¹³ Uo. június 3.

¹⁴ Uo. június 1.

¹⁵ Uo. június 13.

A törvényben, rögzített alaposan átgondolt, szervezeti és tartalmi tekintetben egyaránt magas szintű program végrehajtásának sikerét — természetesen — az egyes megyék felkészültségének foka, valamint politikai hozzáállásának, lelkesedésének mértéke szabta meg. A törvény, továbbá az időközökben kibocsátott rendeletek alapján Vas megyében is megindult a szervezőmunka. Az első ütemben *a nem állami kézben levő iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok épületeinek zár alá vételét* kellett elvégezni. Június hó 12-én és 13-án került sor a feladat végrehajtására. Leltárba vették a községi és felekezeti iskolák ingatlanait, felszerelését. Az előírásoknak megfelelően 301 iskola került zár alá a megyében. Ezek közül 32 községi jellegű volt, 198 a róm. kat. felekezet-hez tartozott, 48 az evangélikushoz; 17 református egyházi, 5 izraelita és 1 pedig társulati kezelésben állott.

Az államosítási rendelet kapcsán 86 községi iskolai, 511 róm. kat., 26 református és 72 evangélikus *általános iskolai tanító állami státuszba vételét* helyezték folyamatba a megyében, valamint 51 nem állami iskolában dolgozó tanár átminősítése iránt intézkedtek.¹⁶

Az államosítási törvénnyel előállt új helyzetben szükségessé vált, hogy a végrehajtás módzatait világosan megismerjék az érdekelt iskolák vezetői és kellő biztonsággal indíthassák el a teendőket. Június 22-én hívta össze a megye tanfelügyelője a rendelet hatálya alá tartozó 301 Vas megyei iskola vezetőjét a rájuk váró számottevő feladatok előkészítésére, megbeszélésére. A meghívó szövegében azt is közli a tanfelügyelő, hogy amennyiben a berendelt vezető a további megbízatását nem fogadná el, „úgy erről (a tényről) állítson ki egy írásbeli nyilatkozatot” és hozza azt magával. Ebben az esetben azonban „hozza javaslatba nevelőtestületének egy tagját, akit az iskola vezetésére alkalmasnak tart”. (A későbbiek során természetesen az igazgatók kiválasztása lényegesen nagyobb körültekintéssel történt’.)

Kiemelte a megye tanfelügyelője az értekezlet során, hogy a kultuszminiszter tájékoztatója alapján minden pedagógus meg fog maradni a jelenlegi munkahelyén. Áthelyezésre csak abban az esetben kerülhet sor, ha kéri azt a nevelő, vagy pedig demokráciaellenes tevékenység gyanúja merülne fel.

Nagy taps fogadta az értekezlet elnökének azt a bejelentését, hogy „az áthe-lyező kérelmeknél különös tekintettel lesz a tanítók szociális helyzetére és minden erejével arra törekszik, hogy családos, gyermekeiket iskoláztató tanítók kerüljenek középiskolás városokba”.¹⁷

Politikai szempontból az adott situációban nem volt közömbös annak az elvnek a közlése sem a tanfelügyelő részéről, hogy „katolikus iskolákba katolikus tanítók, protestáns iskolákba protestáns nevelők kerüljenek, lehetőség szerint”.

Az államosítási törvény kihirdetése után *311 betöltetlen pedagógus állást* mutattak ki a megye különböző típusú iskoláiban. A hiányok pótlására a hírlapokban is felhívták az állástalan nevelők figyelmét — az egyes munkahelyek feltüntetésével.¹⁸

A rendelkezések értelmében a *javításra, átalakításra szoruló épületeket sürgősen használhatóvá kellett tenni*. Érthetően fontos feladatnak tekintették ezt a munkát most, hogy az új tanév megnyitásának időpontjára beköltözhesenek azokba

¹⁶ Uo. június 17.

¹⁷ Vasmegyei Levéltár (a későbbiekben: VamL), Tanfelügyelői iratok (a továbbiakban: Ti.). 1948. 2201—2600. 57. csomó, 20/1948.

¹⁸ Nyugati Kis Újság, 1948. augusztus 12.

a tanulók. Ennek végrehajtása azonban hallatlanul nagy gondot jelentett — országosan. Az első felmérések alapján ugyanis kitűnt, hogy az országban 572 olyan elhanyagolt állapotban levő iskolaépületet találtak, melyekben nem kezdődhet meg a tanítás az előírt időpontban.¹⁹

Az Országos Tervhivatal és a Gazdasági Főtanács döntése alapján a jelzett 572 iskola használhatóvá tételére 6 millió forintot irányoztak elő. DARVAS JÓZSEF építés- és közmunkaügyi miniszter a szóbanlevő 6 milliós összeg felhasználásával „rohammunkaszerű tempóban” indította meg a helyreállítási munkálatokat, mintegy 1000 kisiparos, tervező és kisvállalkozó bevonásával. Ugyanekkor — a magyarányú vállalkozás sikere érdekében — a különböző társadalmi szervek, üzemek, vállalatok stb. munkába állításáról is gondoskodtak.

A fenti összegből Vas megye részére 15 iskolaépület helyreállításához 306 000 forintot folyósítottak. A tanulóotthonok közül nyolcat jelöltek ki helyreállítási céllal. Az ideirányzott összeg: 61 000 Ft-ot tett ki.²⁰

Június hó 27-én a — minisztérium utasítására — jelentésben rögzíti a megye tanfelügyelője azokat a hiányzó iskolai felszerelési tárgyakat, eszközöket, melyeket alapvetően szükségesnek tartott a napi oktató-nevelő munka végzéséhez. Ekkor derült ki, hogy e tekintetben is mennyire elhanyagoltak a volt felekezeti iskolák. Az összeírás nyomán a következő igények merültek fel: szekrény: 317 db, szék: 1121 db, kályha: 267 db, kétüléses pad: 3017 db, tábla: 238 db.²¹

Újabb igénybejelentés során — szeptemberben — kimutatja a tanfelügyelő a kultuszminisztérium illetékeseinek, hogy a helyreállítási, javítási munkálatok, valamint a felszerelési anyag pénzbeli egyenértéke 1 900 000 Ft-ot tesz ki a megye relációjában. Nem titkolja gyanúját, hogy ezt az összeget — teljes egészében — aligha folyósítják majd. Azonban hozzáteszi, hogy az állami hozzájárulástól vár a legtöbbet a „közvélemény”. „Ha most a 301 egység közül 10—20, vagy legjobb esetben 30 egység kapna helyreállítási államsegélyt — hangzik az indokolás — úgy ez nagy elkeresedést szülne, amit az államosítás ellenzői saját propagandájukra nem mulasztának el kihasználni”.²²

Az egyes iskolák közül csupán kettőnek az igényét ragadjuk ki a majdnem kétmilliós megyei szükségletből. A sárvári általános leányiskola 436 240 Ft-ot jelentett be, a celldömölki általános iskola pedig 409 410 Ft-nyi összeget mutatott ki.²³

Rendeletilag intézkedik a tanfelügyelőség a tekintetben is, hogy az egyes iskoláknál elfekvő, használaton kívül álló taneszközöket, bútordarabokat jelentsék be az illetékes igazgatók. Az a szándék indította el ezt a lépést, hogy az összegyűjtött anyagnak a rászoruló testvérintézmények között történő szétosztásával segíteni lehessen az ott folyó pedagógiai munkát.²⁴

1948. július 3-án a kijelölt megyei iskolai épületek újjáépítési, felújítási munkálatainak kérdésében értekezletet hívtak össze a tankerületi főigazgatóság épületében. A megbeszélésen részt vett — többek között — a Szaktanács megyei titkára, a tankerületi főigazgató, a megyei tanfelügyelő, a szakmaközi titkár, a vármegyei pedagógusok szakszervezetének titkára és a központi kiküldött. Úgy döntött ez a tanácskozás, hogy társadalmi ügyé kell tenni a tárgyban megjelölt feladatokat. Az üzemek dolgozóit, a parasztságot, a különböző intézményeket

¹⁹ VamL-Ti. 1948. 1851—2200. 56. cs. 2086/1948.

²⁰ Uo. 1948. 1851—2200. 56. cs. 2086/1948.

²¹ Uo. 1948. 2601—2800. 58. cs.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 2/79.

egyaránt be kell vonni e nagyarányú akcióba. Abban is megállapodtak, hogy 10 napon belül befejezik a szervezési teendőket.²⁵

A szervezett és céltudattal végzett munka eredményeként jelenthette a tanfelügyelő — augusztus hó közepén — a megyei közigazgatási bizottságnak, hogy „az iskolák helyreállítási munkálatai gyors ütemben folynak. Az üzemek, gyárak dolgozói lelkesen végzik az államosított iskolák helyreállítási munkáit, és minden remény megvan arra, hogy szeptemberben a rohammunkákkal helyreállított iskolákban megindulhat a tanítás”.²⁶

Az irányelveknek megfelelően, az új iskolaegységek szervezése az államosított és a volt állami iskolák viszonylatában egyaránt ugyancsak gyors ütemben folyt. Vas megyében — az új koncepció figyelembe vételével — az eddigi 345 iskolaegység helyett 214-et állapítottak meg. E szervezeti keretek kialakításánál „a nevelési és tanulmányi érdekek” határozták meg a megoldás irányát. Az új egységek tervezése során rendkívül sok nehézséggel kellett szembenézniük a bizottságoknak országsszerte. A megyében sem tartozott ez a feladat a könnyűszerrel végrehajtható teendők közé. Gyakran ugyanis — mindenekelőtt a szülők — nem vették figyelembe a körzetesítésnél követendő legfőbb elvet: a pedagógiai követelményt. Azt a kifogást támasztották a legtöbbször a létrehozott egységekkel szemben, hogy a nagyobb távolság, melyet most kell majd megjárnia a gyermeknek az iskoláig, fizikai túlterhelést fog okozni nála, vagy egyenesen: nem tud majd megbírkózni a jelentkező nehézségekkel.

A fenti körülményeket hozzászámítva fel indokul — többek között — a kissomlyói,²⁷ a pusztalánci²⁸ és a hegyhátszentpéteri²⁹ szülők is.

A bői iskolában egyéb problémát látnak. A 3 tagú nevelőtestület kijelenti, hogy „a szakosítás a felső tagozatban nemcsak hogy nehézségekbe ütközik, de teljesen lehetetlen”.³⁰

A kőszegfalvi iskola két nevelője — felismerve a törvénykínálta pedagógiai lehetőségeket — önként kérte iskolájuknak a kőszegi leányiskolához való csatolását.³¹

A megye tanfelügyelője szerint, az egyes körzetek kialakítását sokszor „a túlzott patriotizmus is hátráltatja”, amit „gyakran a helyi népi szervek is indokolatlanul támogatnak”.³²

A bajánsenyei vezető tanító a falu határában külön településen lakó 13 iskolaköteles cigánygyerekek hovatartozandóságát nem tudja eldönteni a körzetesítési feladatok végrehajtása után. A bajánsenyei iskolához vagy pedig a kercaszomorizhoz fognak tartozni? — kérdezi. Véleménye szerint náluk egyébként is „kényszerbeiratás következik”. A 13 éves tanköteleseket eddig nem járatták iskolába, „s most kell őket is az I. osztályba felvenni” — írja megyei hatóságának az iskolavezető. Tavaly mindössze 4 cigánygyerek járt a felekezeti iskolába, a 15 tanköteles közül. Ezek is gyakran maradtak távol az iskolától „ruha- és cipőhiány miatt”.³³

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 2221.

²⁷ Uo. 1948. 3776—3900. 65. cs. 4064.

²⁸ Uo. 4001—4200. 67. cs. 3798.

²⁹ Uo. 3501—3700. 63. cs. 4093.

³⁰ Uo. 2601—2800. 58. cs.

³¹ Uo. 3701—3775. 64. cs. 3718.

³² Uo. 3901—4000. 66. cs. 2750.

³³ Uo. 3988.

Augusztus elején értesülünk a tanfelügyelő közléséből, hogy az általános iskolai hálózat kiépítéséhez szükséges nevelői létszám csak részben biztosított. 10 tanítói állás, 13 polgári iskolai és 3 középiskolai tanári státusz betöltése — mint hangsúlyozza a tanfelügyelő — „nem tűr halasztást”. Ezen kívül 202 pedagógust „havidíjatalányosként” kell alkalmazni.

A betöltetlen pedagógusi munkahelyekre folyamatosan érkeznek a kinevezési okmányok a minisztérium illetékes osztályától. Augusztus 26-ig az ország területén 650 általános iskolai nevelő vette kézbe kinevezési okmányát. Ebből a számból 37 jutott a Vas megyei iskolákra.³⁴ Egy héttel később újabb 37 tanító megbízatására került sor.³⁵

Nem kevés munkát és körültekintő mérlegelést okozott a megye iskolaügyének irányításában a pedagógusok áthelyezési kérelme. Augusztus 28-ig 76 nevelő áthelyezési kérelmét intézték el.³⁶ Novemberben 12 pedagógus helyváltoztatási igényét elégítette ki a tanügyi megyei fóruma.³⁷

Fokozott figyelmet igényelt a tanügyi hatóságoktól az 1948/49. tanév előkészítése. A felsőbb utasítások — érthető okokból — minden eddiginél fontosabb politikai kérdésnek tekintették — közoktatásügyünk vonatkozásában — a mostani tanévnívítás megszervezését. Az új helyzetre való tekintettel, az előző rendelkezésektől eltérő szempontokat is figyelembe kellett venni a tanévnívító értekezletek, a tanévnívító ünnepélyek, valamint az első szülői értekezletek szervezésének munkájában.

Messzemenően mozgósító erőt képviselő gondolatot állított — szerencsés hangvételben — a tankerületi főigazgató annak a körlevélnek a központjába, melyben az 1948/49. tanévre vonatkozó előírásait rögzítette. Így vezeti be e tájékoztatóját: „Azzal a nagy élménnyel jöttem haza (Franciaországból), hogy a mi népünk ügye a helyes irányban halad, hogy irigylésre méltó módon elől járunk országunk építésében és dolgozó népünk életszínvonalának felemelésében.” Majd így folytatja: Odakünn, nyugaton „a kizsákmányoló kapitalisták és a háborúra uszító imperialisták uralma kedvét szegi a dolgozóknak, lelohasztja az alkotókedvét és így kedvezőtlen perspektívát nyújt a jövőt illetően”. Ezzel szemben viszont „az alkotómunkának azt a lendületét, a szebb jövőnek azt a biztos tudatát, amit országunkban tapasztalunk — a nyugati országokban nem észleltem”. A fentiekből kiindulva szól a körlevél azokról a teendőkről, melyek az új tanévben — az eddigiektől lényegesen eltérő viszonyok közepette — várnak a megye pedagógusaira.³⁸

A szombathelyi iskolák közös, demonstratív-jellegű tanévnívító ünnepélyen vettek részt szeptember hó 4-én. Az iskolák államosításával felszínre került megannyi ellentét, meg nem értés és nyílt ellenállás a reakció részéről a törvény szavával szemben, egyaránt indokolta ennek az egység jegyében megrendezett politikai seregszemlének az időszzerűségét. Mint a későbbiek során is követésre alkalmasnak tartott példát, érdemesnek ítéljük rá, hogy részletesebben szóljunk róla.

A helyi sajtó ezt a címet adta beszámolójában a közös tanévnívító ünnepségnek: „Komoly esemény volt a szombathelyi iskolák évmegnyitó ünnepsége”.

³⁴ Nyugati Kis Újság, 1948. augusztus 26.

³⁵ VamL-Ti. 1948. 3401—3500. 62. cs. 3451.

³⁶ Nyugati Kis Újság, 1948. augusztus 28.

³⁷ Uo. november 12.

³⁸ A Szombathelyi Tanítóképző Intézet irattára. 1948.

Hatásos szavakkal vezeti be a riporter a disszonanciáktól feszülő politikai légkörben sorrakerülő diák-tanár-szülő találkozóáról szóló tudósítását: „Sűrű sorokban özönlött a közönség szombat délután a Haladás pályára a szombathelyi közép- és általános iskolák évmegnyitó ünnepére. Az ős minden szépségét erre a napra pazarolta, hogy még ezzel is kedvében járjon az ifjúságnak. A sok zászló, az ifjúság özönlő tarka sokasága színes ünneppé varázsolta a szombathelyi délutánt. Kicsitől a nagyig minden diák érezte, hogy a mai nap egy nagy sorsforduló az életében. Benne volt a mozdulataikban, felszabadult mosolyaikban az a nagy öröm, amit a döntő fontosságú nap szerzett számukra.”

„A közönség — szülők és rokonok — lelkes tapssal fogadták az ifjúság felvonulását — folytatódik a beszámoló. Példás rendben, arcukon a fiatalság öntudatával vonultak el a különböző iskolák tanulói a zsúfoltságig megtelt tribünök előtt. Abban a percben mindannyian éreztük, hogy az ifjúság megértette az idők szavát és egy emberként, egy akarattal siet jövőjének komoly tervait megvalósítani”.

Az ünnepség szónoka a nap fontosságát méltatta. Többek közt arról beszélt, hogy „társadalmi eseménnyé vált az új iskolák megnyitása . . . Magyarországon ezzel a nappal szűnt meg teljes mértékben az osztályrendszeren alapuló iskolarendszer. Megoldódott a magyar nevelésügynek egysége tétele. Olyan hatalmas tény ez — emeli ki a szónok —, melyet majd csak az a generáció tud kiértékelni, mely ennek az új nevelési szellemnek az áldásaiban részesül”.³⁹

Az új tanév feladatainak a végrehajtásához kétségkívül jelentős pszichológiai segítséget adott a szombathelyi iskolák ismertetett szeptember 4-i közös tanévnyitó ünnepélye. Természetesen emellett, a volt felekezeti iskolák vezetői részéről megfelelő körülmények között igényelt annak a „stratégiának” a kidolgozása, mely az iskolai életben beállt új politikai helyzetben a legcélszerűbbnek bizonyult a munka megkezdéséhez és eredményes folytatásához. A szombathelyi volt premontrei gimnázium tanéveleji szülői munkaközösségi értekezletének lefolyása nyomán kitapinthatjuk a jól átgondolt politikai előkészítő munka minden lényeges fázisát.

E fontos eseményre széles körű agitációs tevékenységgel mozgósította az iskola vezetősége a szülőket. Nem indokolatlanul foglalt helyet az elnökségben a város polgármestere, a tankerületi főigazgató megbízottja, valamint a szülők képviselőiben jelenlévő fizikai dolgozó. Az igazgató ismertette beszédében az iskola életében beállt döntő jelentőségű változások politikai, társadalmi és tanügyi motívumait. „Őszintén, fenntartás nélkül fogjuk mi az ifjúságot a demokrácia szellemében nevelni” — hangsúlyozta —, majd fontos politikai célzattal emelte ki, hogy a volt premontrei rendű iskolába a „kultusz-kormány a legkiválóbb tanárokat nevezte ki”.

Abban az aktusban is tudatos előrelátás fedezhető fel, hogy az új tanári testület tagjait egyenként mutatta be a szülőknek, kiemelve, hogy e pedagógusok „túlnyomó része a volt premontrei gimnázium egykori növendékeiből kerültek ki”.⁴⁰

Az államosított népiskolák életében számottevő segítséget jelentett az a tény, hogy az új oktatási igényeknek megfelelő tankönyveket adhattak a tanulók kezébe. A vasi sajtó is tág teret szentel e kérdésnek és többek közt így ír: „Most kezdik első tanévüket az újonnan államosított iskolák, s ezekben az iskolákban is, mint az állami gondoskodás legszebb dokumentumait: most veszik kézbe iskolások százazrei a új, demokratikus tankönyveket”. Majd messzemenő tárgyilagos-sággal így folytatja fejtegetéseit a napilap: „Nagy dolog, amit népi demokráciánk

³⁹ Nyugati Kis Újság, 1948. szeptember 7.

⁴⁰ Uo. szeptember 4.

országunk gazdasági életének, közlekedési hálózatának újjáépítése terén alkotott. Nagy dolog a forint, a sok frissen feszülő híd, de nem kisebb teljesítmény, hogy eddig négymillió új tankönyv hagyta el a nyomdát”.

A tankönyvekben rejlő pedagógiai értékeket — nem kevés szakértelemmel — így jellemzi az újság: „A tanítók kitűnő segítőtársat kapnak ezekben az új könyvekben, az iskolások pedig sokkal szívesebben veszik őket kézbe, mint eddig akármilyen iskolai könyvet. Ezek a könyvek ugyanis szépek: nem egy valóságos könyvészeti remek, melyen legkitűnőbb pedagógusaink és rajzolóművészeink dolgoztak”.

A tankönyvek szövegére vonatkozóan okkal emeli ki az elemzés, hogy „nem száraz adathalmaz” az, hanem „érdekes, élvezetes olvasmány”. A rájuk szabott olcsó ár ugyancsak a dolgozó nép érdekében történt. Akkor sem szakad el a realitások talajáról a cikkíró, amikor kijelenti: „Az iskolákra fordított hatalmas összeg és a népi kollégium mozgalom mellett az új tankönyvek demokráciánk legnagyobb eredményei közé tartoznak”.⁴¹

A rendelkezések értelmében mintegy negyedmillió tankönyvet ingyen juttattak a rászoruló szegény sorsú tanulóknak. Vas megyébe szeptember második felében érkezett meg a kiutalásról szóló értesítés.

A megye tanügyi helyzetéről az iskolák államosítása óta eltelt 2 hónap után a fejlődés szempontjából feltétlenül biztató adatokról, eredményekről számol be a tanfelügyelői hivatal. Eszerint a beiratások az iskolákban szeptember hó 1-én és 2-án megtörténtek. A tanulók nagy hányada eleget tett a törvényben előírt beirattatási kötelezettségének. A statisztikai adatok összevetése során — hangsúlyozza a fenti hatóság — e tanévben sokkal több tanuló iratkozott be a különböző iskolákba, mint az elmúlt tanév folyamán. Az államosítás ténye tehát nem jelentett elfordulást az új szellemű iskolától. Ellenkezőleg, — mint látjuk — most jobb a beiskolázási statisztika, mint korábban.⁴²

Jellemző a megkezdett munka ütemére az a körülmény, hogy az iskolaépületek helyreállítására és felszerelésük kiegészítésére fordított pénzösszeg, valamint a társadalmi munkával történt segítségnyújtás hatalmasra növekszik szeptember hó végéig. Ennek igazolására a megyei hatóságok egyik felterjesztésének⁴³ adatait ismertetjük:

— állami költségen helyreállított állami iskolák száma:	42,
a végzett munka pénzbeli egyenértéke:	186 962 Ft,
— államköltségen helyreállított államosított iskolák száma:	299,
a végzett munka pénzbeli egyenértéke:	311 605 -Ft,
— társadalmi úton helyreállított állami iskolák száma:	43,
a végzett munka pénzbeli egyenértéke:	60 420 -Ft,
— társadalmi úton helyreállított államosított iskolák száma:	299,
a végzett munka pénzbeli egyenértéke:	513 841 -Ft,
Összesen:	1 072 828 -Ft.

Az iskolák államosítását elrendelő törvény kihirdetése után is — mint láttuk — sok-sok akadályt gördített a reakció a végrehajtás elé. Az egyházak az iskolák államosításáig a népi demokráciával szemben a passzív ellenállás elvét érvényesítették. A törvény kihirdetése után azonban a szembehelyezkedés nyílt és burkolt

⁴¹ Uo. szeptember 24.

⁴² Uo.

⁴³ Uo. szeptember 10.

formáját egyaránt fegyvereik közé sorolták. A volt felekezeti iskolákban különösen a hitoktatók személyén keresztül kerestek alkalmat arra a régi rend hívei, hogy a demokrácia iskolájának célkitűzéseivel szemben ellenakciókat fejtsenek ki és népszerűtlenné tegyék a nagy vívmányt a dolgozó nép szemében.

A megye területén is minden tekintetben indokoltnak bizonyult a reakció támadásaival szembeni éberség. A szombathelyi tankerületi főigazgatóság is a rendeletek sorával igyekszik érvényt szerezni a megye iskoláiban a törvény szavának.⁴⁴

A vármegyei közigazgatási bizottság 1948. december hó 9-i ülésén elhangzott tanfelügyelői jelentés is — az iskolák vezetői körében tapasztalt eszmei-politikai fogyatékoságok mellett — a hitoktatók részéről mutatkozó szembetűnő visszaélésekről számol be. Kitűnik, hogy november hónap folyamán több igazgatót mentettek fel megbízatásuk alól demokráciaellenes magatartásuk miatt, egyesek ellen pedig vizsgálatot helyeztek folyamatba.

A tanfelügyelői beszámoló rámutatott arra, hogy nem mindig akad alkalmas pedagógus a vezetői munkakör maradéktalan ellátására. Ebből eredően néha csak késve sikerül a megüresedett igazgatói állást betölteni.

A jövőre vonatkozóan úgy tájékoztat a jelentés, hogy „a kiszemelt új vezetők megbízatása minden esetben a pedagógus kádertanács előzetes megkérdezése, illetve véleményezése után történik”.

Az egyházi reakció tevékenységének visszaszorítása érdekében ezeket mondja az elemzés: „Az egyházi és vallási mezbe bújtatott reakció ellenőrzése is fokozottabb mértékben folyamatban van. Utasítást kaptak az igazgatók, hogy különösen a szerzetesházakkal kapcsolatosan a legutóbbi időben divattá vált magántanításból az ifjúságot okvetlenül vonják ki s a korrepetálást az iskolán belül, a demokratikus érzelmű tanulók útján oldják meg.”⁴⁵

Összegezve: korszakos jelentőségű változás forrása az 1948. évi XXXIII. törvénycikk. Azok a lelkesedéstől fűtött erőfeszítések, melyeket Vas megye területén fejtettek ki paragrafusainak szellemében, szervesen kapcsolódtak az országos perspektívákhoz. A közös célokból eredő új szemlélet ösztönzői fakasztották az itteni sikereket is. Mint minden lépés a jövőért folytatott küzdelemben, nem volt könnyű ennek a harenak a megvívása sem. Ezért tekintünk ma féltő gonddal, meghecsüléssel eredményeinkre.

János Regős

THE NATIONALIZATION OF THE SCHOOLS IN THE COUNTY VAS

A constructive work of unparalleled pace was begun in Hungary following the country's liberation. Up to the year of change, the trend and pace of the progress of Hungarian education was markedly determined by the policy of the coalition government. Nevertheless, the results of that period meant important steps toward further development. An indispensable precondition of this was to organize a system of uniform, state-managed schools, i. e. the nationalization of schools not provided by the state till then. This change was decreed by Act No. 33 of 1948. The author deals with the local respects of this Act, as having been presented in the County Vas and in the town Szombathely.

⁴⁴ VamL-Ti. 1948. 3401—3500. 62. cs.

⁴⁵ A Szombathelyi Tanítónőképző Intézet irattára. 1948. B. 3/1948.

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ШКОЛ В МЕДЬЕ ВАШ

После освобождения началась небывалого темпа созидательная работа на нашей родине. Коалиционная политика до года переворота в значительной мере определила направление, темп развития нашего просвещения. Достижения этого периода все же были разнкими ступенями для дальнейшего движения вперед. Условием дальнейшего шага было построение общегосударственной школьной сети, т. е. национализация школ, находящихся не в государственных руках. Это постановил закон № 33 от 1948 года, местные отношения которого, касающиеся медье. Ваш и города Сомбатхей были разработаны автором в его статье.

Jelen számunk tanulmányainak szerzői:

NAGY SÁNDOR tanszékvezető egyetemi tanár, a neveléstudományok doktora (Budapest), BALKÓ MÁTYÁS egyetemi adjunktus (Debrecen), HORVÁTH MÁRTON, a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője, a neveléstudományok kandidátusa (Budapest), VERESS JUDIT, a Pedagógiai Szemle szerkesztője, a neveléstudományok kandidátusa (Budapest), LABÁNYI ANDOR tudományos kutató (Budapest), BENŐ KÁLMÁN tanár, a Magyar Pedagógiai Társaság munkatársa (Budapest), FÖLDES ÉVA főiskolai tanár, a neveléstudományok doktora (Budapest), SZÉKELY ENDRÉNÉ egyetemi docens, a neveléstudományok kandidátusa (Budapest), REGŐS JÁNOS tanítóképző-intézeti igazgatóhelyettes (Szombathely).